

Міністерство освіти та науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Філологічний факультет
Кафедра української та зарубіжної літератур
Кафедра української філології і методики навчання фахових
дисциплін

**Поліаспектність творчості
Лесі Українки
(до 150-річчя з дня народження)**

Збірник наукових статей і тез

Одеса
Букаєв Вадим Вікторович
2021

УДК 821.161.2.09

П49

Рекомендовано до друку Вченою радою Південноукраїнського
національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського
(протокол № 4 від 28 жовтня 2021 року)

Редакційна колегія

Бандура Т. Й., кандидат філологічних наук, доцент –
відповідальний редактор;

Босва Е. В., кандидат філологічних наук, доцент –
відповідальний редактор;

Яремчук Н. В., кандидат філологічних наук, доцент –
відповідальний редактор.

Рецензенти

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української літератури Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова

Гармаш Л. В. – доктор філологічних наук, професор, професор
кафедри української літератури та журналістики імені професора
Леоніда Ушкалова Харківського національного педагогічного
університету Г. С. Сковороди

Поліаспектність творчості Лесі Українки : збірн. наук. статей і
П49 тез. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2021. 188 с.

УДК 821.161.2.09

© Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2021

3. Добин Е. Сюжет и действительность. Искусство детали. Ленинград : Сов. писатель, 1981. 461 с.

4. Загребельний П. Брухт: роман. Харків : Фоліо, 2003. 253 с.

5. Фашенко В. В. У глибинах людського буття: літературознавчі студії. Одеса : Маяк, 2005. 546 с.

6. Чернец Л. Деталь. *Введение в литературоведение: Литературное проишведение: основные понятия и термины.* Москва, 2000. С. 62 – 75.

Галина Авксентьєва,
канд. філол. наук, доц.

Ольга Перан
магістрантка 1 року навчання
філологічного факультету

ЖАНРОВА ПРИРОДА РОМАНУ В. ЛИСА «СТОЛІТТЯ ЯКОВА»

Постановка проблеми. Сьогодні українська література існує у вільному суспільстві, де кожен може читати і писати те, що йому подобається. У ній розвиваються жанри масової літератури – детектив, трилер, мелодрама, містика. Водночас у вітчизняному письменстві активно працюють автори, які прагнуть творити «високу літературу», намагаючись втілювати в ній глибинний зміст. Саме до таких митців належить Володимир Лис. Його творчість вирізняється серед письменників кінця ХХ – початку ХХІ століття. Прозаїк отримав визнання як автор високохудожніх постмодерних текстів, які привертають увагу своєю надзвичайною багатогранністю.

Різноманітні твори письменника (романи, повісті, драми, есе та ін.) становлять собою самобутнє художнє явище в сучасній українській прозі та драматургії. Письменницький доробок митця нараховує сьогодні цілий ряд романів, а саме: «Айстри на зрубі» (1991), «Романа» (2001), «Маска» (2002), «Продавець доль» (2002), «Жінка для стіни» (2003), «І прибуде суддя» (2004), «Графиня» (2005), «Камінь посеред саду» (2007), «Острів Сильвестра» (2009), «Століття Якова» (2010), «Іван і Чорна Пантера» (2012), «Соло для Соломії» (2013), «Країна гіркої ніжності», (2015), «Обітниця» (2019) тощо. Творчість автора вимагає уважного студіювання, тому

актуальність дослідження обумовлена необхідністю комплексного вивчення особливостей романістики В. Лиса, як оригінального явища в літературі постмодернізму, що визначається оновленням стилю, жанровим та родовим симбіозом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні у літературознавстві поки що немає цілісного аналізу творчості Володимира Лиса та її контекстуального окреслення, є лише поодинокі дослідження. Так, наприклад, маємо окремі розвідки стосовно жанрової природи його текстів (С. Підпригора), особливостей характеротворення (Я. Поліщук, Н. Герасименко), своєрідності стилю та поезики (Г. Авксентьева, М. Довгалюк) та ін. Польський дослідник Альберт Новацький, аналізуючи роман В. Лиса «Країна гіркої ніжності», зосереджує увагу на авторських пошуках національної та індивідуальної ідентичності [8, с. 40 – 48]. Проте такі окремі характеристики не створюють повного творчого образу митця, не дають уявлення про його загальну художньо-естетичну концепцію моделювання світу у романах.

Метою статті є з'ясування жанрової природи роману Володимира Лиса «Століття Якова».

Виклад основного матеріалу. Так як постмодерна література перебуває в постійному пошуку, вона виявляє гнучкість у ставленні до матеріалу, практикує взаємопроникнення жанрів. Тому досить розповсюдженим у новітній літературі є виникнення таких жанрових визначень, «що містять у собі поєднання двох зовсім різних рівноправних жанрових форм: роман-есе, роман у листах, епістолярний роман, мемуарний роман, роман-репортаж, роман-заповіт, роман-щоденник, роман-сповідь» [2, с. 48].

Але найбільш цікавим явищем є поява гібридних жанрів, авторських новотворів, які заперечують чи відходять досить далеко від традиційних жанрових форм. Наприклад, нібито роман О. Ірванця, замість роману Ю. Андруховича, експериментальне дослідження М. Соколян, маленький роман Г. Тарасюк, роман-медитація В. Стефака, роман потоку свідомості Є. Пашковського, роман-симфонія М. Матіос, роман-гра Л. Різника, роман-мозаїка Р. Дідуги, роман-паліндром О. Шарварка, роман-соната А. Багряної тощо [3, с. 29].

Відхід від жанрових ознак класичного українського роману, на думку Г. Сивоконя, часто обумовлюється орієнтацією на читача, що підводить авторів до висновку, що необхідно «не лише розповісти

про події, а й подати їх у підкреслено специфічному жанрово-стильовому освітленні» [10, с. 278]. І незалежно від того, що вплив жанру на читача зазвичай проявляється певною мірою в абстрагованому вигляді, він все ж таки є досить суттєвим засобом досягнення основної мети письменника – зацікавити своєю творчістю. Не випадково деякі автори практикують визначення жанру з орієнтацією на читача (щоб підкреслити назву твору). Наприклад, роман жахів Ю. Андруховича, роман-фентезі С. Яворівського, роман без автора В. Медведя, драма на три життя М. Матіос тощо. Такими новаційними підходами позначена і творчість В. Лиса.

Як зазначає сам письменник, до прози він прийшов не відразу [6], а тому не випадково його тексти подекуди наповнюються ліричними та драматичними елементами, що органічно вписуються в композиційну структуру епічних творів. У романах автор моделює складні життєві ситуації, поєднує метафізичний та реальний хронотоп, для розкриття глибини людської душі, відтворюючи людське падіння, відчай та показуючи шлях до порятунку сучасній людині.

Володимир Лис наголошує в одному із своїх інтерв'ю: «Якщо хтось із, так званих, простих читачів задумається: щось не так, цей світ має бути іншим, то вже добре. Типажі можновладців мені, як письменнику, не цікаві. У них, як сказав один чоловік, у кожному оці долари намальовані. Мені цікаві ті, хто має справжні почуття, свій внутрішній світ, у кого серце бореться саме з собою, хто страждає, щоб умерти і знову народитися. Саме такі люди і виправдовують існування цього грішного світу...» [6]. Письменника цікавить, в першу чергу, пересічна людина з її проблемами та переживаннями. У багатьох творах прозаїк порушує проблему людини, її долі та життя в ретроспективі часу. Вибір мислячих героїв митця завжди вмотивований. З огляду на історичні обставини, письменник порушує проблеми національної та особистої ідентичності («Графиня», «Століття Якова», «Іван та Чорна Пантера», «Країна гіркої ніжності»), самореалізації людини в умовах абсурдного суспільного буття («Острів Сильвестра», «Століття Якова») та багато інших.

Романістика прозаїка доволі різноманітна на тематично-проблематичному, жанрово-композиційному рівнях. Але після публікації саме роману «Століття Якова» про письменника повели мову, як про справжнього майстра слова. Сучасна письменниця

Оксана Забужко у передмові до роману високо оцінила твір, наголосивши, що він став одним із найвизначніших здобутків сучасної української літератури, явищем світового масштабу, а також, що «... склад «першого ешелону» сучасної української літератури доведеться переглянути – адже твори такого епічного масштабу й густини не часто пишуться не тільки в Україні...» [4, с. 6]. Із зазначеним твердженням важко не погодитися.

Роман Володимира Лиса «Століття Якова» – яскравий зразок сучасної української романістики. Твору притаманна складна фабульна організація, що є неодмінною ознакою романного жанру. Зазначеному жанровому канону властивий специфічний зміст, розгалужений сюжет, складна композиція. В аналізованому тексті наявні декілька сюжетних ліній, що перебувають у складних взаємовідносинах, широко охоплені життєві події впродовж значного проміжку часу, який акцентується уже в назві.

Жанрова природа роману «Століття Якова» доволі своєрідна та багаторівнева. Так, наприклад, дослідниця Віра Агеєва назвала його «родинною сагою» [5]. Підтвердженням цьому є те, що події книги охоплюють життя родини Якова Меха впродовж великого проміжку часу: період від 30-х років ХХ ст. до початку ХХІ ст. У романі представлено життя чотирьох поколінь сімейства Мех: його батьки, він сам, його діти та онуки. Яків – член родини, який пов'язує всі покоління, та репрезентує історію свого роду. На думку дослідниці Алли Соколової, «В. Лис моделює типовий образ поліщука із традиційною сільською ментальністю» [11, с. 31 – 32].

На початку твору бачимо протагоніста ще дитиною (малий Яшко бавиться із сусідською дівчинкою Улянкою), наприкінці роману Яків святкує столітній ювілей. Перебіг подій, які згадує протагоніст, письменник подає, на перший погляд, хронологічно (юність, зрілість, старість), проте часопросторова організація тексту не є традиційно лінійною. Зокрема Ярослав Поліщук наголошує на ритмічності та аритмічності романного часу [9, с. 94].

На перший погляд простою видається фабула роману: поліський селянин Яків Мех (на прізвисько Цвіркун), готуючись до сторічного ювілею, згадує найважливіші події свого життя. Сучасні епізоди чергуються зі спогадами героя, котрі переносять його то у віддалене, то в недавнє минуле, щоб знову повернутися у сьогодення. Простежуючи столітню долю протагоніста, автор зосереджується на наскрізних загальнолюдських цінностях таких, як: Бог, добро, краса,

кохання, родина. Письменник демонструє історію життя Якова через почуття та переживання більше, ніж події. Крім того, літературознавець Ярослав Поліщук наголошує, що зазначений твір у жанровому відношенні є історичним [9, с. 91]. З таким підходом можна посперечатися. Адже традиційно історичним визначають той твір, який віддалений у часі, як правило, впродовж сімдесяти років. В аналізованому тексті дія розпочинається сто років тому, але закінчується у наш час.

У структурі тексту детально зображуються історичні події – період Першої та Другої світових війн. Останню війну представлено надзвичайно трагічними декількома епізодами. Головного героя Меху вивозять у концтабір до Німеччини, а коли його звільняє Червона армія, то він встигає повоювати на її боці. Чоловіка використовують у якості гарматного м'яса під час наступу на Берлін: направляють прямо на щільно заміновані території в 20-кілометровій зоні навколо міста. За деякими даними близько чотирьох тисяч радянських військових загинуло таким чином, бо Сталіну хотілося якомога швидше взяти Берлін.

Відомий ще один історичний факт: перед 1941 роком німці відпускали українців з табору і навіть пропонували велику платню, розраховуючи на те, що вони приєднаються до Вермахту. Але Яків Мех відмовляється від цього, бо проти німців та відчуває, що йому доведеться воювати проти українців з СРСР. Протагоніст не бере особистої участі в УПА, але всіляко допомагає і навіть убиває одного зрадника, який у 1947 році хоче видати НКВС всіх повстанців, включно з його сім'єю. Як бачимо, у романі «Століття Якова» Володимир Лис порушує проблему людини, її долі та життя в ретроспективі часу.

Твору притаманне філософське осмислення подій столітньої історії життя Якова Меху. Персонаж символізує мудру сивочолу людину, яка багато побачила та пережила у житті, та має здатність до філософських узагальнень. Тому небезпідставно дослідниця Галина Авксентьева визначає твір як екзистенційно-психологічний роман-сповідь [1, с. 3]. У романі простежуються такі екзистенціальні мотиви, як: самотність, абсурдність, проблема вибору та ін. Зокрема, через внутрішнє мовлення передає автор роздуми Якова про швидкоплинність столітнього життя: «І раптом подумав: якщо добре поміркувати то, Господи, життя промайнуло, як один-єдиний день. Бо де воно? Мареву, сон, хоч і поле в тому сні нібито велике було, і

річка, яку перепливав, широка» [7, с. 220]. Підводячи підсумок своєму життю, герой при цьому відчуває себе покинутим. Екзистенційні мотиви самотності героя вбачаємо у таких рядках: «Нікого. Тиша над нічним селом, сповитим густою темрявою, яке батожить холодний осінній дощ. І серед цієї просякнутої холодом і дощем тиші біліє, мокнучи, старий, майже столітній дід. Не в силі зрушити з місця, чогось чекає посеред своєї самотності» [7, с. 192]. У зазначеному епізоді образ самотності набуває символічного наповнення.

Сюжет роману розвивається як ланцюжок спогадів, як сповідь персонажа: єдність часів підтверджується через єдність роду та спільність переживань. Герой осмислює власні вчинки, прагне дати їм оцінку, розмірковує над своєю долею, згадує трагічні моменти життя, постійно напружуючи психіку.

Автор наповнює твір саморефлексіями протагоніста. Зображуючи роздуми і самовиявлення героя, автор використовує невластне пряму мову: «Яків мовчав. Не міг відмовитися від Улянки, хоч і майнула думка, що то був би вихід – його слово, клятва чи що там ще. Що своєю зрадою, авжеж, бо весілля й було зрадою, вона заслуговувала на зраду від нього. На помсту. На те, щоб... Щоб поквитатися з ними обома, з їхньою любов'ю, подумалось зненацька. Али ж... Али ж тут він згадав, що вона вже носить у собі, під серцем, його майбутню дитину. І той маленький росточок вже пустив коріння в його серці. Він мовби збирався зрадити і свого сина (сина? подумалося про сина), а може, й щось більше за те життя, що тількино зародилося в Улянці. Незмірно більше» [7, с. 37]. Перше юнацьке кохання та зрада нареченої залишають драматичні переживання на все життя. Лише з часом приходить усвідомлення та розуміння ситуації: «Щось нове до Улянки почуває, а як його назвати – не знає. Ніби перед собою не кохану дівчину (тепер вже жінку) бачить, а сестру свою. Сестру, котру тре' оберігати. Як – не знає. Але берегтиме, віднині, може, навек, може, й у споміні» [7, с. 43]. Таким чином, автор прагне відтворити внутрішній розвиток свого героя у процесах психологічного життя.

Самореалізація протагоніста припадає на 30 – 40-і роки ХХ століття (його юність та молодість): Яків закохується, одружується, розростається його родина, випробовується характер. Водночас це «... період найдраматичніших суспільних катаклізмів сторіччя, і Якову доводиться сповна зазнати страхітливих випробувань і втрат

тієї доби. Гідним завершенням символічної хронометрії епохи має стати столітній ювілей Якова» [9, с. 93].

Яків Мех є центральним персонажем твору, але не зважаючи на це, автор не зациклюється на оповіді лише про нього. Детально розкриваються характери батьків, нареченої, дружини, дітей, Оленки та ін., але саме крізь призму сприйняття протагоніста. Тому психологізм є значущим чинником, що визначає художність твору. Психологізм вбачаємо у відтворенні динамічного духовного, внутрішнього життя Якова, тобто у поєднанні багатьох мотивів, їх взаємодії.

Володимир Лис – глибокий аналітик, що простежує діалектику людських почуттів, відтворює стан душі персонажа в той чи інший момент. У тексті наявні численні внутрішні монологи, що виразно підкреслюють переживання та настрої персонажа. Найчастіше вони побудовані на риторичних запитаннях головного героя, що звертається сам до себе і перетворюються на «думання в голос»: «Їден я остався. Ольга є, али дочка. А чого я остався? Бо так вгодно Богові. А чого вгодно?.. Ет, старий, про що думаєш? Про що думаєш, старий...» [7, с. 4]. Чоловік розмірковує про свою місію напередодні ювілею. Такого плану рефлексії Якова є визначальними для роману.

Висновки. Проаналізований роман Володимира Лиса є жанрово розгалуженим та багаторівневим. Автор, послуговуючись універсальними категоріями романного мислення, здійснює оригінальне переосмислення жанру на рівні поетики композиції, фабульно-сюжетних відношень. Письменник прагне до епічної масштабності та водночас скрупульозної деталізації зображення, ретельної фіксації усіх буттєвих моментів. У романі «Століття Якова» ретроспекція функціонально виступає еквівалентом іншої точки зору, минуле зіставляється з теперішнім, детермінує його. За жанровим різновидом – це родинна сага історично-філософського, психологічно-сповідального характеру.

Література

1. Авксентьева Г. Поетикальні виміри романістики Володимира Лиса. *Міжкультурна комунікація: проблеми та перспективи: Збірка наукових праць* / ред. кол.: М. Л. Дружинець. Тирасполь : Поліграфіст; Одеса : Б. в., 2012. С. 3 - 9.

2. Баррі Пітер. Вступ до теорії: літературознавство та культурологія / Пер. з англ. О. Погинайко і наук. ред. Р. Семків. Київ : Смолоскип, 2008. 360 с.

3. Білоцерківець Н. Література на роздоріжжі. *Критика*. 1997. № 1. С. 27-34.

4. Забужко О. Направду добра книжка. *Лис В. Століття Якова*. Харків, 2011. С. 5-6.

5. Клименко О. Кілька слів про «Століття Якова» Володимира Лиса. URL: <http://litakcent.com/2010/10/29/dvi-recenziji-na-bestseller-volodymyra-lysa/>

6. Лис В. Саме такою повинна бути справжня література. URL: <http://www.pravda.lutsk.ua/ukr/news/821/>

7. Лис В. Століття Якова. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2011. 240 с.

8. Новацький А. Роль пам'яті в будівництві національної ідентичності («Країна гіркої ніжності» Володимира Лиса). *Слово і Час*. 2020. № 1. С. 40-49.

9. Поліщук Я. Ревізії пам'яті: літературна критика. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2011. 216 с.

10. Сивокінь Г. У вимірах сприймання. Теоретичні проблеми художньої літератури, її історії та функцій. Київ : Фенікс, 2006. 304 с.

11. Соколова А. Етноментальні константи портрета поліщука в художньому просторі роману Володимира Лиса «Століття Якова». *Слово і Час*. 2017. № 12. С. 28-33.

Оксана Карауш,
*студентка 4 курсу I групи
філологічного факультету
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
О. А. Кучерява*

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Як відомо, емоційний інтелект – одне з найважливіших понять, яке знаходиться в центрі уваги нової української школи. Якщо раніше акцент робився переважно на розумовому розвитку, то сьогодні вчитель повинен працювати з емоційною сферою учнів.